

YAHYA B. 'ADİ VE NASİRÜDDİN TUSİ'YE GÖRE KÂMİL İNSAN¹

İbrahim ÇAPAK²

Öz

İnsan sosyal bir varlıktır. Bu nedenle ahlak felsefesinde insanın toplum içerisindeki davranışları tartışılmıştır. Bu çalışmada Yahya b 'Adi ve Nasiruddin Tusi'nin kâmil insanla ilgili görüşlerini inceleyeceğiz. Çünkü onlar insanın davranışları üzerinde önemle durmuşlardır. Onlara göre, insan davranışlarında mu'tedil olmalıdır. Eğer insan, davranışlarında mu'tedil olursa nefsini kâmil hale getirir. Her iki filozofumuz da insanın nefsini olgunlaştırması için bir takım önerilerde bulunmakta ve nefsin olgunlaştırılması için yapılması ve kaçınılması gerekli şeylere dikkat çekmektedirler.

Anahtar Kelimeler: İnsan, nefis, Yahya b. 'Adi, Nasiruddin Tusi, Kâmil İnsan

According to Yahya B. 'Adi and Nasiruddin Tusi 'Kâmil Human'

Abstract: Human is a social being. Therefore, the human behavior within society has been debated in the moral philosophy. In this study, Yahya b 'Ordinary and Nasiruddin Tusi's views on perfect/kâmil human beings will be examined. In this respect, they importantly have focused on the human behavior. According to them, human being should be equable in his behavior. If human being is equable in his behaviors he/she can bring his soul to perfect status. Both philosophers make recommendations for maturation of the human soul and draw attention to what should be done and avoided.

Key Words: human, soul, Yahya b. 'Adi, did Nasirud Tui, Kâmil human

Giriş

Her toplumda insanların, kötü ve olumsuz ortamlardan uzaklaşma ve bu ortamları minimize etme çabaları olmuştur. Bu çabaları ortaya koyanlar önemli ölçüde bilim adamlarından oluşmuştur. Bilim adamlarından kimileri hukuk, kimileri ahlak, kimileri de başka konularda

1 Mayıs 2012'de Arnavutluk'ta düzenlenen *I. International Conference on Humanitis: The Spiritual Quest in Humanities* adlı uluslararası sempozyumda sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

2 Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Mantık Anabilim Dalı / Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [capakibrahim@hotmail.com]

bunu yapmaya çalışmışlardır. Toplumun sağlıklı olması, bireylerin ruh sağlığı açısından iyi yetiştirilmelerine bağlıdır. Ruh sağlığı dendiği anda da kendisi ve toplumu ile barışık bireyler akla gelmektedir. İlahi dinlerin özellikle de İslam'ın temel amaçlarından biri budur. Çünkü İslam, kendisi ve toplumu hatta insanlık için faydalı olabilen insanların yetişmesini hedeflemektedir. Bunun için eser yazan, toplumun refah, huzur ve mutluluğunu amaçlayan bir çok bilgin olmuştur. Biz bu çalışmamızda bunlardan ikisinin yani Yahya b. 'Adi (öl. 974) ve Nasiruddin Tusi'nin (1201-1274) kâmil insan hakkındaki görüşlerini ele almaya çalışacağız.

1. Yahya b. 'Adi'e Göre Kâmil İnsan

Yahya b. 'Adi, kâmil insan ile ilgili temel görüşlerine *Tehzibu'l-ahlak* adlı eserinde yer vermektedir.³ Ona göre kâmil insan, her yönden kendisini yetiştiren, insanlara örnek olabilen, onları iyilik ve faziletlere yönlendiren insandır. Yahya b. 'Adi, insanın kâmil olması için öncelikle faziletli olması ve faziletli olduktan sonra sahip olduğu faziletleri koruması gerektiğine dikkat çekmektedir. Çünkü faziletli olduktan sonra faziletlerin korunamama durumu ortaya çıkabilmektedir. Yani kâmil olmak için faziletli olmak ya da bütün faziletleri kişinin kendisinde bulundurması yetmemekte bunların korunması ve devam ettirilmesi hedeflenmektedir. Ona göre faziletli olmak için de birçok şart bulunmaktadır. Bunların başında nefsi arındırmak gelmektedir. Nitekim Yahya b. 'Adi de olduğu gibi Nasiruddin Tusi de "ahlakın konusu; güzel, övgüye değer ya da kötü ve yerilen iradeli eylemlerin kendisinden ortaya çıkması yönünden insani nefstir" demektedir. Her iki ahlak filozofumuz da insanın kâmil olmasının nefsi arındırmakla mümkün olduğunu "*Nefse ve ona bir takım kabiliyetler verene, sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim ki, nefsinin kötülüklerden arındırarak kurtuluşa ermiştir, onu kötülüklerle gömen de ziyan etmiştir.*" (Şems 91 /7-10) ayetine dayandırmaktadırlar.⁴ Buna göre kurtuluşa ermenin yolu nefsi arındırmaktır. Nefsi arındırmakta onu kötülüklerden uzak tutmakla mümkündür.

Yahya b. 'Adi'e göre insan, yükümlü olduğu her faziletli vasfı, kazanıp her reziletten sakınarak, karakterini arındırmada mükemmelliğe ulaşma görevini bir düstur olarak kabul etmelidir.⁵ İbn 'Adi, insanla-

3 Bkz. Yahya b. 'Adi, *Tehdhib a-l-Akhlaq*, (thk. Naji al-Takriti), Beirut-Paris, 1978, s. 67 vd.

4 Bzk. Nasiruddin Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, İstanbul 2007, s. 26. Anar Gafarov, *Nasiruddin Tusi'nin Ahlak Felsefesi*, İstanbul 2011, S. 55

5 İbn 'Adi, *Tehzibü'l-ahlak*, ed. G. F. 'Avad, Kahire, 1913, Bkz. Macid Fahri, *İslam Ahlak Teorileri* (Çev. Muammer İskenderoğlu-Atilla Arkan), İstanbul 2004, s. 146.

rın tabiatı gereği “erdemli vasıflar olan şecaat, basiret, iffet, adalet ve alışkanlık neticesinde birçok vasfa sahip olduğunu; ancak kötü vasıfların daha yaygın ve insanlar arasında baskın görüldüğünü ifade etmektedir. Ona göre dinî kurallar ve siyasi müesseseler bu kötü eğilimleri kontrol etmek, adaletsizliği engellemek ve yanlış yaparı cezalandırmak için ortaya çıkmıştır.

İster erdemli ister erdemsiz olsun her birey için ahlâkî eğitimin zorunlu olduğuna dikkat çeken İbn 'Adi, bazı insanların sadece baskı ve korkutma ile etkili bir şekilde düzeltilebileceğini veya kötülüklerden alıkonabileceğini zikretmektedir. Ona göre bazı insanlar da, tabiatlarına kötülük yerleşik olduğundan asla düzeltilemezler veya kötülükten alıkonamazlar, bunlar azınlığı oluşturmaktadır. İnsanların çoğunluğu genel olarak düzeltilmeye yatkın olup, tam iyilik ve tam kötülük arasında orta bir durumda bulunmaktadır.⁶

İbn 'Adi, akıl, gazap ve şehvet gücüne karşılık gelen erdemleri içeren uzunca bir listeye yer vermektedir. Bu liste iffet, kanaatkârlık, vakar, affetme, sekinet, tevazu, sıcakkanlılık, merhamet, dostlara bağlılık, güvenilirlik, sır saklama, alçak gönüllülük, neşeli olma, doğruluk, niyetin halis olması, cömertlik, şecaat, rekabetçi olma, metanet, âlice-naplık ve adalet vasıflarını içirmektedir. Ona göre reziletler listesi de hovardalık, açgözlülük, saygısızlık, hafifmeşreplik, aptallık, şehvanilik, zulüm, hainlik, ihanet, sırrı ifşa etme, kibirlilik, kabalık, yalancılık, cimrilik, kindarlık, hasislik, korkaklık, kiskançlık, korku, alçaklık ve adaletsizliği içermektedir. İbn 'Adi, bazıları için fazilet, diğerleri için rezilet kabul edilen birçok tali ahlâkî vasfa dikkat çekmektedir. Bunlar gençler için tasvip edilip yaşlılar için tasvip edilmeyen *övülme arzusu*; krallar, üst düzey kamu görevlileri ve kadınlar için tasvip edilip keşişler, zahitler, ulema ve din görevlileri için yerilen *ziynet sevgisi* gibi vasıflardır.⁷

İbn 'Adi, erdemli insanın ahlâkî dürüstlüğe ulaşması için şehvet gücünü kontrol altında tutmasını amaçlayan birçok tavsiyede bulunmaktadır: ona göre kişi, arzu ve tutkularını bastırmanın gerekliliğini sürekli kendine hatırlatmalıdır. Zahitler, keşişler, münzeviler, dindar insanlar ve ilim adamlarıyla beraber olmaya; hafifmeşrep ve eyyamcılardan uzak durmaya çalışmalı, sürekli ahlâk, siyaset kitaplarını; azizlerin, keşişlerin ve münzevilerin biyografilerini okumalı, akıl gücünü zayıflattığından ve tutkulara esir kıldığından sarhoşluktan kaçınmalıdır. İnsan, içkiyi tamamen terk etmeli, her ne pahasına olursa olsun, zevk düşkünleri ve eyyamcılarının içki partilerinden sakınmalıdır. Kişi,

6 İbn 'Adi, *Tehzibül-ahlâk*, s. 17 vd. Macid Fahri, *age.*, s. 146.

7 Macid Fahri, *age.*, s. 148.

sevdiği müzik ve şarkılara, özellikle de kadınların veya sevimli çocukların söylediği şarkılara kendini kaptırmaktan kaçınmalıdır. Eğer musiki meclislerine katılacaksa, en azından erkek şarkıcıları seçmelidir. Yemek hususunda aşırı duyarsız ya da obur olmamalıdır. Çünkü yemekteki amaç beslenmedir. Ayrıca iffetsizlik ve açgözlülüğün getirdiği ayıp ve rezilliği devamlı olarak düşünüp onlardan sakınmalıdır.

İbn 'Adi, gazap gücünü kontrol altına almayı amaçlayan prensiplere de yer vermektedir. Ona göre ahlâklı olmaya çalışanlar, kızgın insanın saçma davranışları ve kızgınlığa kapıldığı andaki aptallık ve akılsızlıkları üzerinde düşünmelidir. Kişi, tahrik edilince birden haksızın üzerine atılmak yerine, durup kendisi haksız olduğunda, kendisine ne tür bir intikamı reva göreceğini düşünmelidir. Zulüm ve gazaba vesile olmalarından dolayı içki meclislerinde, şiddete yatkın insanlar veya güvenlik güçleriyle beraber bulunurken silah taşımaktan kaçınmalıdır. Kişi, sakın kafayla düşünmeli, iyice düşünüp taşınmadıkça herhangi bir eyleme girişmekten kaçınmalı ve bunu her konuda kendine hayat kuralı edinmelidir.⁸

İbn 'Adi, insandan daha çok meleklere benzeyen "kâmil insanı" (*insânü't-tâm*) nitelendiren vasıflara dikkat çekmektedir. Ona göre kâmil insan hem iyi hem de kötü ahlâkî vasıflarını devamlı olarak kontrol etmeli, ahlâkî bozulmaya götüren şeylere karşı dikkatli olmalıdır. Ne kadar yüce olursa olsun, her türlü fazileti elde etmeyi arzu etmeli, kendisini tamamen "mükemmellik formu" ile meşgul etmelidir. Her türlü faziletli vasıftan haz duymalı, rezileti ve halkın yüceltmesini hakir görmeli, faziletli insanların tavsiyelerini ve eski filozofların ilkelelerini dikkate almalı, belli oranda belagat ve hikmet sevgisine sahip olmalı, düzenli olarak âlim ve dindar insanların toplantılarına katılmalı, eğlence, yiyecek ve içecek ile ilgili tavırlarını ölçülülük ve iffetlilik "değişmez esasına" göre düzenlemeli, zenginliği kendiliğinden bir amaç olarak değil, bir araç olarak görmelidir. Dolayısıyla, onu elde etmede ne çok istekli olmalı ne de gerek kendisinin, gerekse zayıf ve muhtaç insanların ihtiyaçlarını karşılamak için onu harcarken cimri davranmalıdır. Öfke ve gazabı yerip, nefsinde tefekkür faziletini yerleştirmeli, diğer insanlara karşı sevgi faziletine sahip olmaya çalışmalı ve onlara karşı şefkatli olmalıdır. "Çünkü insanlıkta birleşmeleri ve sosyal yapı ile şekillenmeleri yönüyle bütün insanlar tek bir fert gibidirler."⁹

Yahya b. 'Adi'e göre kâmil insan, bütün faziletlerle sahip olan ve hiçbir reziletle kirlenmemiş olan kişidir. Ancak ona göre insanın bu seviyeye ulaşması nadiren mümkündür ve bu seviyeye ulaştığında,

8 İbn 'Adi, *Tehzibül-ahlâk*, s. 44.

9 Macid Fahri, *age.*, s. 149-152.

insandan çok meleklerle benzer. Bu da insanın varacağı son mertebe ve kendini hazırlayacağı son sınırdır. İbn 'Adi, kâmil insanın vasıflarının ayrıntılarını şu ifadelerle dile getirmektedir. "O, bütün huylarını gözetken, kusurları hususunda dikkatli olan, kendisine herhangi bir noksanlığın ilişmesinden sakınan, bütün faziletleri davranış edinen, en yüksek mertebeye ulaşmaya çalışan, yetkinliğin suretine âşık olup güzel ahlâktan haz alan kimsedir. Aynı zamanda o, aslı itibariyle dikkatli olan ve çirkin adetlerden hoşlanmayan, nefsinin terbiye etmek isteyen, reziletlerden gelecek olan küçük faydalara hiç kıymet vermeyen kişidir. Ayrıca o diğeri yüksek bir mevkiyi ve en yüce gayeyi de gözünde büyütüp elde ettiği faziletlerle yetinmeyen; hatta uygunluğu kendi mertebesinden, yetkinliği (kemâl) de kendi vasıflarından daha aşağıda gören bir kimsedir."¹⁰

İbn 'Adi, insanı yetkinliğe ulaştıran ve yetkinlik üzere onu muhafaza eden yönteme de dikkat çekmektedir. Ona göre bu yöntem, insanın gerçek ilimleri araştırmayı, varlıktaki şeylerin mahiyetlerini kuşatmayı, onların neden ve sebeplerini keşfetmeyi, bunun zirvesine ulaşmayı amaç edinmesi ve daha üst bir mertebenin olmadığı son noktaya gelinceye kadar bildikleriyle yetinmemesidir. Ayrıca bu yöntem insanın gece gündüz ahlâk kitaplarını okumayı, siyer ve siyaset kitaplarını incelemeyi kendine ilke edinmesi, faziletli kişilerin emirlerini yerine getirmesi, eski bilginlerin nasihatlerini alışkanlık edinmesidir. Filozofumuza göre kâmil olmak için insan, konuşma ve belâgat adabını öğrenmeli, hitabet ve güzel konuşmayla kendini bezemelidir. Daima ilim ve hikmet ehli kimselerin meclislerine uğramalı ve ağır başlı, iffetli kişilerle muâşeret halinde olmalıdır. Bir hükümdar ya da lider, beraber olduğu ve vakit geçirdiği insanları, asaleti ve sağduyusuyla bilinen, edep ve vakarlı olmakla vasıflanan, ilim ve hikmetle öne çıkan, anlayış ve kavrayış gücünü geliştirmiş olan kişilerden seçmelidir. Yine insan ilim ehli kimselerle samimi olmalı, meclislerinde çokça bulunmalıdır.

Kâmil insan ve kâmil olmayı isteyen bir kimse, arzularını ve hazlarını düzenleyen, kendisiyle i'tidale (denge) yöneleceği bir kural belirlemeli; bu konuda aşırılıktan ve ifrattan kaçınmalı; razı olunan, güzel şeylerden mu'tedil haz ve arzulara yönelmelidir. Ayrıca nefsinin bu şekilde alıkoymak, çirkin hazzı ve aşırı arzuya tamah etmesini engellemelidir. Hazcılardan ve onlarla ilişki kurmaktan, ahlâksız kimselere karışmaktan uzak durmalıdır. Şehvetin (arzunun), daim kendisine zarar ve eziyet vermek isteyen, rezilliğini ve kusurunu hedefleyen, gizli ve mücadeleci bir düşman olduğunu düşünmelidir. Böylece şehvetini

10 Harun Kuşlu, *Yahya İbn'Adi'nin Ahlâk Felsefesi* (Basılmamış Y. Lisans Tezi) İstanbul, 2008, s. 133.

düşman olarak görecektir ve ona karşı direnecektir. Şehvetin gücünü kontrol altına alacak, şiddetini kırarak, etkisini azaltacak, yavaş yavaş kudretini yok edecek ve taşkınlığını düzenli bir şekilde teskin edecektir. İbn 'Adi'e göre insan bunları yapınca, iffet onun tabiatı haline gelir ve insan iyi bir hayat tarzına alışmış olur. Ancak insan, şehvetinin dizginini gevşetir, onu kendi isteğiyle baş başa bırakır ve yönetip gözetmeyi ihmal ederse şehveti haddini aşar ve mağrur olur. Böylece insanı, kâmil olmaktan uzaklaştırır ve kâmil olmayı arzulayamaz hale getirir.¹¹ Görüldüğü gibi İbn 'Adi, kamil insan olabilmeyi vasıflarını, metodunu ve önündeki engelleri çok somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Kamil insan ile ilgili görüşleri üzerinde duracağımız diğer filozofumuz Nasiruddin Tusi de konu ile ilgili önemli tespitler de bulunmaktadır. Şimdi bu tespitlere kısaca bakalım.

2. Nasiruddin Tusi'ye Göre Kâmil İnsan

Nasiruddin Tusi de insanın kâmil oluşunu nefsin terbiyesine bağlamaktadır. Tusi, bu konu hakkındaki görüşlerini şu beyit ile dile getirmektedir:

*"Nefistir, eğer ihmal edilirse bayağılığına bağlanan,
Ve eğer erdemlere doğru uyandırılırsa, onlara tutkun olan"*

Tusi'ye göre insan, yaratılışın başlangıcında bu iki duruma istidatlı olduğundan öğretmenlere, davetçilere, eğitimcilere, rehberlere ihtiyaç duyar. İbn 'Adi'de olduğu gibi Tusi'ye göre de insanların bazıları lütüfla, bazıları ise sertlikle kötülüklerden uzaklaştırılabilir. Ancak ona göre insanın kâmil olabilmesi için çaba ve özen göstermenin yanı sıra gönlünün de yatkın olması gerekir. İnsanlar, yol gösterme doğrultma, eğitim ve öğretim vesilesiyle varlık mertebelerinden en yüce mertebeye ulaşırlar.¹²

Tusi'ye göre insanı diğer canlılardan ayıran temel özellik düşünmedir. İnsanın başkasının dâhil olmadığı özelliği olan düşünme bilfiil düşünme değildir. Çünkü dilsizde bilfiil konuşma olmamakla beraber bu anlama sahiptir. Daha doğrusu bu anlam, akledilirleri algılama kuvvesi, ayırt etme ve düşünüp taşınmaya sahip olmaktır ki bununla insan, güzeli çirkinden, yerilmiş övülmüşten ayırır ve onlarda iradesine göre tasarrufta bulunur. İnsanın fiillerinin iyi ve kötü, güzel ve çirkin olarak bölünmesi ve yine onun diğer hayvan ve bitkiselardan farklı olarak mutluluk ve mutsuzlukla vasıflandırılması, bu kuvve sebebiyledir. Dolayısıyla bu kuvveyi, iradeyle ve kendisine yönelik olarak yaratıldığı bir erdeme koşmakla, gerektiği gibi çalıştıran kimse, iyi ve

11 Harun Kuşlu, *Yahya İbn 'Adi'nin Ahlak Felsefesi*, s. 133-135

12 Nasiruddin Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, s. 43-44.

mutlu olur; bu özelliğe riayet etmeyi ihmal eden kimse ise zat yöne koşmakla ya da tembellik ve yüz çevirme ile kötü ve mutsuz olur.¹³

Buna göre akıllı kişi, amacını-gayretini, müptela olduğu ayıp ve noksanlıkların giderilmesine hasretmelidir; mizacının dengesini koruyacak ve yaşamını sürdüreceği ölçüde besinle yetinmelidir, onları alırken lezzetinden zevk almayı değil, sağlığı düşünmelidir. Giyim konusunda da, soğuk ve sıcakın zararını def edecek ve çıplaklığını örtecek ölçüye razı olmalıdır. Cinsel ilişki konusunda da insan, kendisini türün korunması ve neslin devamını talep etmenin gerektirdiği ölçüyle sınırlandırmalıdır. Meskenler ve ihtiyaç duyduğu diğer şeyler hususunda da sınırı aşmamalıdır.¹⁴

Tusi'ye göre insan, en aşağı olan behimi (hayvani) nefis, ortada olan yırtıcı (seb'i) nefis ve en şerefli olan meleki nefsin bileşimidir. En aşağı olan nefis ile insan, hayvanlarla ortak, en şerefli olanla onlardan ayrılır; yine en şerefli olan nefis ile meleklerle ortak, en aşağı olanla da onlardan ayrılır. İradesi ile isterse, hayvanlar seviyesine iner, isterse yırtıcılar mahalline yerleşir ve onlardan biri olur, isterse de melekler makamına ilerler ve onlardan biri olur.¹⁵ Tusi'ye göre filozoflar, bu üç nefsten sadece meleki nefsin gerçekte ve cevherde edep ve saygınlık (kerem) sahibi olduğunu ifade ederler.¹⁶ Ona göre meleki nefsin yetkinliği temelde ilim, hilm ve iffet erdemlerinden kaynaklanır. Bu üç erdemle birleşiminden adalet erdemi meydana gelmektedir. Erdemlerin cinsleri olan hikmet, yiğitlik, iffet ve adalet bir kişide bulunmadığı sürece, övülmeyi hak etmez, dolayısı ile kâmil olmaz.¹⁷

Yukarıda da ifade edildiği gibi Tusi'ye göre insanın kâmil olmasını sağlayan dört temel erdem vardır: Birincisi, teorik kuvvenin terbiyesinden meydana gelen hikmet, ikinci, pratik kuvvenin terbiyesinden meydana gelen adalet, üçüncüsü, gazabi kuvvenin terbiyesinden meydana gelen yiğitlik, dördüncüsü ise şehvet kuvvesinin terbiyesinden meydana gelen iffettir. Pratik kuvvenin yetkinliği, onun amelle ilgili olan şeydeki tasarrufunun gereken yönde olması ve bu erdemlerin elde edilmesinin eylemle ilgili olmasındandır. Bu yönden, adaletin meydana gelmesi diğer üç erdemle meydana gelmesine bağlıdır.¹⁸ Tusi, zikrettiği hikmet, yiğitlik, iffet ve adalet erdemlerinin her birinin altında yer alan türlerine de yer vermektedir. Buna göre hikmet erdeminin altında 7, yiğitlik erdeminin altında 11, iffet erdeminin altında 12, ve

13 Tusi, *age.*, s. 46

14 Tusi, *age.*, s. 56

15 Tusi, *age.*, s. 56, 89.

16 Bkz. Tusi, *age.*, s. 57.

17 Tusi, *age.*, s. 90.

18 Tusi, *age.*, s. 90-91.

adalet erdeminin altında 12 tür erdem bulunmaktadır. Tusi, zikrettiği erdemlerin en üstünün ise adalet erdemi olduğuna dikkat çekmektedir. Adalet lafzı, delaleti bakımından eşitlik anlamını vermektedir ve eşitliğin akledilmesi de “birlik” i’tibara alınmaksızın imkânsızdır.¹⁹ Tusi, Eflatun’un adaletle ilgili şu ifadelerine dikkat çekmektedir: “Adalet meydana geldiğinde kuvvelerin nuru ve nefsin parçaları birbirine ışık saçarlar. Zira adalet bütün erdemlerin ihtiyacı olduğu için, nefis kendine özgü fiilin mümkün olduğu ölçüde en erdemli bir şekilde yerine getirilmesine kadir olur. Böylece bu durum insan türünün Allah’a yakınlığının son noktasıdır”²⁰

Bazı filozoflara göre var olanların ayakta durması ve kâinatın düzeni sevgiyedir. İnsanların adalet erdeminin elde etme mecburiyeti, sevgi şerefine kaybedilmesi yüzündendir. Çünkü eğer insanlar, karşılıklı ilişkilerinde birbirlerine sevgiyle davranırlarsa ve birbirlerine insafli olurlarsa, muhalefet ortadan kalkarak düzen meydana gelir.²¹

Tusi’ye göre tıp ilminde sağlığın korunmasının kuralı, mizaca uygun olan şeyi kullanmak olduğu gibi, nefsin sağlığının korunmasının kuralı da kişinin zikredilen özelliklerde kendisine benzeyen ve ortak olan kimselerle oturup kalkmayı ve arkadaşlığı tercih etmesidir. Çünkü hiçbir şey, oturup kalkma ve arkadaşlığın etkisi kadar nefsi etkileyemez.²² Ona göre şakalaşma dahil olmak üzere bütün konularda nefsin koruyan kişi mu’tevil olmalıdır. Ayrıca böyle bir kişinin şehvet ve gazap kuvvelerinin coşmasına izin vermemesi gerekir. Yine insanın, hareket ve sükûn, söz ve fiil, idare ve tasarruf sınıflarında akli iradeye muhalif olacak alışkanlıkların ortaya çıkmamasını sağlayacak bir şekilde ince düşünmesi gerekir. Eğer biri nefiste tembellik hissederse o, salih amelleri ve dayanıklılığı artıran meşakkatle ve bilinen işlerin daha zahmetlisiyle görevlendirilmelidir. Yine nefsin sıhhatini koruyan kimşenin kendi ayıplarını iyi bir şekilde incelemesi ve bu hususta kusur göstermemesi gerekir.²³

Tusi’ye göre tıp ilimde hastalığın zıddıyla kaldırılması gibi nefsin erdemsizlikleri de zıtlarıyla ortadan kaldırılabilir. Tıp ilminde tüm tedaviler, genellikle beslenme biçimi, ilaç, zehir, dağlama veya cerrahlik olarak dört yöntemle yapılır. Nefsanî hastalıklarda da bu usulden istifade etmek gerekir. Şöyle ki, bu durumda ilk önce uzaklaştırılması ve ortadan kaldırılması istenen erdemsizliğin çirkinliğinin bilinmesi,

19 Bkz. Tusi, *age.*, 112.

20 Tusi, *age.*, 124

21 Tusi, *age.*, s. 129, Macid Fahri, İslam Ahlak Teorileri, s. 194.

22 Tusi, *age.*, s. 136.

23 Tusi, *age.*, s. 145-146.

dini ve dünyevi işlerde ortaya çıkacak yeni erdemsizliklerin bozukluk ve düzensizliğe yol açacağı bilgisine sahip olunması ve bu bilginin tahayyülde kökleşmesi gerekir. Daha sonra ise akli irade ile ondan kaçınılır. Eğer amaca ulaşılmaz ise, erdemsizliğe uygun zıt olan erdeme başvurmakla tedaviye başlanılmalıdır. Böylece kuvveyle ilgili fiilleri en üstün ve en güzel bir tarzda tekrarlamak gerekir. Doktorlara göre böyle bir tedavi beslenme tedavisine karşılık gelmektedir.²⁴ Eğer bu tür tedaviyle hastalık ortadan kalkmazsa nefis, fikir, söz veya eylemle azarlanır, kınanır, sitem edilir ve yerilir. Bu da istenilen sonucun elde edilmesi için yetersiz olursa, diğer kuvveyi kullanmakla onlar dengelenir ve sakinleştirilir. Doktorlara göre böyle bir tedavi ilaç tedavisine karşılık gelmektedir. Eğer bu yolla da nefisteki hastalık giderilmez, erdemsizliğin üstünlüğü ve kökleşmesi daha da ileriye giderse, bu erdemsizliğin zıttı olan erdemsizlik sebepleri işlenmeye girişilir ve onun yardımıyla üstün gelen erdemsizlik bastırılarak yenilir. Fakat bu, dengeleme şartının korunmasıyla gerçekleştirilir. Bu tür tedavi yöntemi zehirleme tedavisine tekabül etmektedir. Doktorlar zorunlu olmadıkça bu tür tedavi yöntemine başvurmazlar. Eğer bu tür tedavi de yetersiz olur ve nefis kökleşmiş kötü adetlere geri dönme girişiminde bulunursa, o zaman nefis, cezalandırmak, eziyet etmek, zor işler yaptırmak ve önceki adetlerin uygulanmasından sonra yapılması zor olan görevle görevlendirilmekle eğitilir. Bu tür tedavi tıpta organların kesilip etrafının dağılmasına benzer ve bu tür tedaviye tıpta son çare olarak başvurulur.²⁵

Sonuç

Günümüz toplumu göz önünde bulundurulduğunda insanları kâmil olmaktan uzaklaştıran birçok etkenin olduğu görülür. İbn 'Adi ve Tusi'nin kâmil olmakla ilgili görüşleri, günümüz insanlarını faziletli ve kâmil olmaktan uzaklaştırmak için kullanılan etkenlere karşı birer reçete görevi yapabilir. Çünkü filozoflarımız, insanların huzur ve mutluluğunu nefsin arınması ve olgunlaştırılmasına bağlamaktadırlar. Yukarıda geçen ayette de ifade edildiği gibi "nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa erer". Dolayısı ile asıl olan nefsi kötülüklerden arındırmaktır. Filozoflarımızın da dikkat çektiği gibi nefsi arındırmak kolay değildir. Bunun için özel çaba sarf edilmeli ve bir takım metotlar bağlamında hareket edilmedi. Tedrici olarak nefis eğitilmeli ve olgunlaştırılmalıdır. Nefsi eğitmek ve olgunlaştırmak için gerekirse nefse bir takım sorumluluklar yüklenmelidir.

24 Tusi, *age.*, s. 152.

25 Tusi, *age.*, 152-153.

KAYNAKÇA

- Yahya b. 'Adi, *Tehdhib a-l-Akhlaq*, (thk. Naji al-Takriti), Beirut-Paris 1978.
- Nasiruddin Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, İstanbul 2007.
- Anar Gafarov, *Nairuddin Tûsî'nin Ahlak Felsefesi*, İstanbul 2011.
- İbn 'Adi, *Tehzibül-ahlâk*, (ed. G. F. 'Avad), Kahire 1913.
- Macid Fahri, *İslam Ahlak Teorileri* (çev. Muammer İskenderoğlu-Atilla Arkan), İstanbul 2004.
- Harun Kuşlu, *Yahya İbn'Adî'nin Ahlâk Felsefesi* (Basılmamış Y. Lisans Tezi) İstanbul 2008.
- Yahya İbn Adi, *Tehzibü'l-Ahlak*, (çev. Harun Kuşlu), İstanbul 2013
- Anar Gafarov, *Nasîrüddîn Tûsî'nin Ahlâk Felsefesi*, İstanbul 2011